

ISSN 2181-922X

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

O'ZBEKISTON

2025 Vol. 2

tsuull.uz
uzlc.tsuull.uz

ISSN 2181-922X

O'ZBEKISTON:

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN:

LANGUAGE AND CULTURE

2025 Vol. 2

tsuull.uz

uzlc.tsuull.uz

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov
Bosh muharrir o'rinbosari: Nozliya Normurodova
Mas'ul kotiblar: Ozoda Tojiboyeva
Sanjar Mavlonov

Tahrir kengashi

Hamidulla Dadaboyev, Mustafo Bafoyev, Samixon Ashirboyev, Shodmon Vohidov (Tojikiston), Qozoqboy Yo'ldoshev, Farhod Maqsudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Almaz Ūlvi (Ozarbayjon), Shamsiddin Kamoliddin, Roza Niyozmetova, Aftondil Erkinov, Uzoq Jo'raqulov, Sulton Normamatov, Dilnavoz Yusupova, Dilorom Ashurova, Odinaxon Jamoldinova, Ziyoda Teshaboyeva.

Tahrir hay'ati

Nazef Shahrani (AQSH)	Abdulaziz Mansur (O'zbekiston)
Elizabetta Ragagnin (Italiya)	Timur Xo'jao'g'li (AQSH)
Ahmadali Asqarov (O'zbekiston)	Tanju Seyhan (Turkiya)
Isa Habibbeyli (Ozarbayjon)	Xisao Komatsu (Yaponiya)
Akmal Nur (O'zbekiston)	Alizoda Saidumar (Tojikiston)
Akrom Habibullayev (AQSH)	Nikolas Kantovas (Buyuk Britaniya)
Bahtiyar Aslan (Turkiya)	Akmal Saidov (O'zbekiston)
Emek Ūşenmez (Turkiya)	Mark Toutant (Fransiya)

"O'zbekiston: til va madaniyat" jurnali – lingvistika, tarix, adabiyot, tarjimashunoslik, san'at, etnografiya, falsafa, antropologiya va ijtimoiy tadqiqotlarni o'rganish kabi sohalarni qamrab olgan akademik jurnal.

Jurnal bir yilda to'rt marta chop etiladi.

Jurnalning maqsadi – ko'rsatilgan sohalarga oid dolzarb mavzulardagi bahs-munozaraga undaydigan, yangi, innovatsion g'oyalarga boy, o'z konsepsiyasiga ega bo'lgan tadqiqotlarni nashr etishdir.

Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi. Iqtisodiy tahlillar hamda siyosatga oid maqolalar e'lon qilinmaydi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi. Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.tsuull.uz

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature

Editor-in-Chief: Shuhrat Sirojiddinov

Deputy Editor in Chief: Nozliya Normurodova

Executive secretaries: Ozoda Tajibaeva
Sanjar Mavlanov

Editorial board

Hamidulla Dadaboev, Mustafo Bafoev, Samikhan Ashirboev, Shodmon Vohidov (Tajikistan), Qozoqboy Yuldashev, Farhad Maksudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Almaz Ülvi (Azerbaijan), Shamsiddin Kamoliddin, Roza Niyozmetova, Aftondil Erkinov, Uzoq Jurakulov, Sulton Normamatov, Dilnavoz Yusupova, Dilorom Ashurova, Odinakhan Jamoldinova, Ziyoda Teshabaeva.

Editorial Committee

Nazif Shahrani (USA)	Abdulaziz Mansur (Uzbekistan)
Elisabetta Ragagnin (Italy)	Timur Kozhaoglu (USA)
Ahmadali Asqarov (Uzbekistan)	Tanju Seyhan (Turkey)
Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	Hisao Komatsu (Japan)
Akmal Nur (Uzbekistan)	Alizoda Saidumar (Tajikistan)
Akrom Habibullaev (USA)	Nicholas Kontovas (Great Britain)
Bahtiyar Aslan (Turkey)	Akmal Saidov (Uzbekistan)
Emek Üşenmez (Turkey)	Marc Toutant (France)

“Uzbekistan: Language and Culture” is an academic journal that publishes works in the field of linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies.

The journal is published four times a year.

The purpose of the journal is to publish the results of the latest research that are rich in new, innovative ideas and has its own concept, which stimulates debate on topical issues in these areas.

The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcome. We do not publish economic analyses or political articles.

In addition to research articles, the journal announces book and literary work reviews, conference reports and research project results.

The authors' ideas may differ from those of the editors'.

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature.
103, Yusuf Khos Hojib, Yakkasaray, Tashkent, Uzbekistan.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.tsuull.uz

MUNDARIJA

Lingvistika

Hamid Bozorov

Fonetik dialektizmlarning lingvopoetik xususiyatlari (o'zbek xalq ertaklari matnlaridagi dialektizmlar misolida).....6

Noorullah Altay, Tuyg'un Hussamuddin

O'zbek adabiy tilidagi ayrim muammoli so'zlar xususida.....20

Sabohat Bozorova

"Devonu lug'oti-t-turk" dagi ot bilan bog'liq leksika va maqollar.....36

Efsane Baxsheliyeva

Azərbaycan türkçesinde ve ingilizcede dost ve düşman kavramlarının dile yansması.....60

Nigar Babayeva

Azərbaycan türkçesinde ve İngilızcede kültürel kelimelerin (realiaların) çeviri süreci ve bu süreçte karşılaşılan zorluklar.....73

Adabiyotshunoslik

Shamsuddin Ortaq

Yıldızlı Geceler Romanında Babür ile Nevai'nin Edebi İlişki Kapsamının Yansması.....86

Fan. Ta'lim. Metodika

Madina Nazarova

Diplomatik diskursda *tema* va *rema* modellari.....99

San'at

Sabina Namazova

16 yüzyıl Tebriz ve Babür Minyatür Okullarının Yapısal-tipolojik paralelleri.....113

CONTENT

Linguistics

Hamid Bozorov

Lingvopoetic Features of Phonetic Dialectisms (examples of Dialectisms in the Texts of Uzbek Folk tales).....6

Noorullah Altay, Tuygun Hussamuddin

On some Problematic words in the Uzbek Literary Language.....20

Sabohat Bozorova

Vocabulary and Proverbs Related to Horses in the “Dīwān Lughāt al-Turk”36

Efsane Bakhsheliyeva

The Concepts of Friend and Enemy in Azerbaijani and English.....60

Nigar Babayeva

Translation Process of Cultural Words (Realias) in Azerbaijani Languages and English and the Challenges Encountered in this Process.....73

Literature

Shamsuddin Ortaq

The Reflection of Babur and Navai’s Literary Relationship in *The Starry Nights*.....86

Science. Education. Methodology

Madina Nazarova

Theme and Rheme Patterns in Diplomatic Discourse: Implications For Esp Pedagogy.....99

Art

Sabina Namazova

Structural-typological parallels of the 16th century Tabriz and Babur Miniature Schools.....113

SAN'AT

ART

16 yüzyıl Tebriz ve Babür Minyatür Okullarının Yapısal-tipolojik paralelleri

Sabina Namazova¹

Özet

Minyatür sanatı sadece Azerbaycan için değil, Türkiye, Hindistan ve İran için de önemli ve anlamlı bir sanat alanı ve etkinliğidir. Yakın ve Orta Doğu'da önemli bir yere ve role sahip olan minyatür sanatı, Tebriz ve Babür minyatür okulları da dahil olmak üzere birçok ülke için ortak bir tarih ve ortak geleneklerle karakterize edilir.

Tebriz minyatür okulu, 16. ve 17. yüzyıllarda Safevi Devleti'nde baskın bir okuldu. Sultan Muhammed tarafından kurulan Tebriz minyatür okulunun fikirleri ve teknikleri, Bağdat gibi birçok minyatür okulunun oluşmasına yol açmıştır. Şiraz ve Herat minyatür okullarının yanı sıra Osmanlı ve Moğol minyatür okulları da minyatür resminin gelişiminde etkili olmuştur. Babür minyatür ekolü üzerindeki bu etkinin arkasındaki ana itici güç Mir Seyyid Ali ve Babür resim atölyesinin kurulmasında onunla birlikte olağanüstü hizmetler veren bir başka Tebrizli sanatçı Abdüssamed Şirazi'dir. Bu etkinin bir sonucu olarak, her iki ekolün atölyelerinde üretilen minyatürler incelendiğinde, yapısal, teolojik ve anlamsal paralellikler tespit etmek mümkündür. Bu çalışmanın amacı: Tebriz minyatür ekolü ile Büyük Babür minyatür ekolüne ait örneklerin yapısal ve tipolojik analizini yapmak ve karşılıklı uyumluluklarını tespit etmektir.

Anahtar kelimeler: *Minyatür, minyatür okulları, Tebriz, Babür, Mir Seyid Ali.*

Giriş

Azerbaycan minyatür sanatı, Yakın ve Orta Doğu halklarının sanatında eşsiz bir yere sahiptir. Azerbaycan minyatür sanatının tespit edilememiş örneklerine bakacak olursak, bu örnekler

¹Sabina Namazova – Azerbaycan Devlet Kültür ve Güzel sanatlar Üniversitesi, Fen bilimleri ve Doktora Bölüm Başkanı, Bakü, Azerbaycan.

E-posta: sabina.namazova@admiu.edu.az

ORCID ID: 0009-0001-0328-1675

Alıntı için: Namazova, S. 2025. "16 yüzyıl Tebriz ve Babür Minyatür Okullarının Yapısal-tipolojik paralelleri". *Özbekistan: Dil ve Kültür 2*: 113 – 128.

Azerbaycan'da minyatür sanatının ne kadar eskiye dayandığını göstermektedir. Azerbaycan minyatürlerinin en görkemli örnekleri 13. yüzyıldan itibaren Tebriz, Mağara ve Hoy gibi şehirlerde ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle Tebriz şehri bu alanda seçilmiş olup, bu ekolün ve Doğu minyatür sanatının en görkemli örneği sayılan Demott'un Şahname'sinde resmedilen minyatürler günümüzde (1330-40) Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'daki müzelerde korunmaktadır. 16. yüzyıl Azerbaycan minyatür sanatının yükseliş dönemidir ve bu yükseliş Safevi hükümdarları Şah İsmail ve oğlu Şah Tahmasib'in minyatür sanatına gösterdikleri özel özen ve dikkatle gözlemlenir. Sonuç olarak, Tebriz ve Herat minyatür okulları Orta Çağ boyunca Doğu'daki en büyük minyatür okulları haline gelmiştir. Tebriz minyatür okulu 16. yüzyılın başından itibaren klasik edebiyata yönelmeye başladı. Klasik edebiyatın en önemli temsilcileri olan Firdevsi, Nizami, Hafız, Navai, Amir Khosrov Dahlavi ve diğerlerinin eserleri Tebriz minyatür yaratıcılığını oluşturur. Tebriz minyatür sanatından bahsederken, en güzel örnekleri olarak "Şahnama" ve "Hamse" üzerine yapılan minyatürleri vurgulamak gerekir.

Tebriz okulu Sultan Muhammed tarafından kurulmuştur. Sultan Muhammed tarafından çizilen minyatürler bugün dünyanın en büyük müze ve koleksiyonlarında korunmaktadır. Sultan Muhammed'in Şah Gulu, Mir Seyid Ali, Muzaffer Ali, Mirzali Bey, Muhammed Bey, Mir Zeynalabdin, Şah Muhammed vb. Tebriz Minyatür Okulu öğrencileri, Tebriz Minyatür Okulu'nun geleneklerini Türkiye ve Hindistan gibi ülkelerde yayma konusunda son derece aktifti. Örneğin: Türkiye'de minyatür sanatının gelişmesine özel bir katkıda bulunan Şah Gulu ve Babür İmparatorluğu'nun kalıntılarındaki atölyeyi yöneten Mir Seyid Ali, bu öğrencilerin en iyi örnekleridir. Bu sanatçılar da Tebriz Okulu'nun etkisini genişletmişlerdir. Böylece, 1544-1585 yılları arasında Safevi devletinden Babür İmparatorluğu'na hızlı bir sanatçı akışı olmuş ve bu da üç döneme ayrılmıştır.

Bununla birlikte, Moğol minyatür okulunun sadece Tebriz'den değil, aynı zamanda Avrupa etkilerinden de etkilendiği unutulmamalıdır. Rönesans yağlı boya ve gravür bunlardan sadece ikisidir. Dolayısıyla, Babür ekolünün minyatürlerinde sadece Tebriz ekolü değil, aynı zamanda Hint ve Avrupa unsurlarının bir karışımı da görülebilir.

Araştırmanın amacı, Tebriz ve Babür minyatür okullarının çeşitli örneklerinin yapısal-tipolojik analizi yoluyla her iki okula

ait minyatür örneklerinin karşılıklı paralelliklerini belirlemek ve böylece Tebriz minyatür okulunun etkisini araştırmaktır.

Materyaller ve yöntemler

Araştırma sırasında esas olarak bu sorular ortaya çıkmaktadır. 1. Tebriz ve Babür minyatür okullarının hangi eserlerinde benzer imgelerin baskın olduğu minyatür örnekleri bulunmaktadır? 2. Farklılıkları ve benzerlikleri nelerdir? 3. Bu benzerlikler Tebriz minyatür ekolü temsilcilerinin rolünü nasıl düzenlemektedir?

Daha spesifik olarak, Tebriz sanatçılarının Moğol minyatür resmini etkileme yöntemleri ve sonuçları nelerdir?

Çalışma, Moğol atölyesindeki baskın konunun Tebriz temsilcileri tarafından işgal edildiği XVI-XVII yüzyıllara dayanmaktadır. Bu dönemin her iki okulunun minyatür örnekleri, gözlem de dahil olmak üzere mevcut literatüre dayanarak incelenmiş ve her iki okulun minyatürleri karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılarak yapısal ve tipolojik olarak analiz edilmiştir.

Makalede çeşitli illüstrasyonlara yer verilmiştir. Firdevsi'nin "Şehnâme "sindeki "Rüstem ve Sorab" ve "Ekbernâme "deki "Ekber Fil Avlıyor", Nizami'nin "Hamse "sindeki Kuran'ın 17. Suresi üzerine yapılmış bir minyatür, "Hamzanâme "deki "Peygamber Prens Nur ad-Dahri'yi Nehirde Boğulmaktan Kurtarıyor" (İlyas), "Zafarname" minyatüründeki "Teimurleng'in Bağdat'ı Fethi" ve "Baburnama" minyatüründeki "Babur ve Ordusunun Hoca Didar Kalesinden Ayrılışı" yapısal ve tipolojik olarak analiz edilmiştir. Ayrıca araştırmada "Hamsa "dan "Sultan Sencer ve Yaşlı Kadın", "Şehname "den "Ağa Mirek'in Oğullarını Ejderha Şeklinde Sınaması", "Ekbername "den "Ekber'in Sureye Girişi", "Hamzanama "dan "Şehzade Alemşah ve Mihr Efruz Tavan Arasında" minyatürleri de yer almaktadır.

Makalede toplam 10'a kadar resim analiz edilmiştir.

Tebriz minyatür okulu

Yukarıda belirttiğimiz gibi Azerbaycan minyatür sanatı, yüzyıllara dayanan tarihi ve zengin sanatsal gelenekleriyle Yakın ve Orta Doğu halklarının minyatür sanatı içinde eşsiz bir yere ve role sahiptir. En eski örnekleri 13 yüzyıla kadar uzanan bu sanatın başlıca ekollerinden biri Tebriz'in eşsiz minyatür ekolüdür.

Tebriz minyatür okulunun yaratılışı, oluşumu (şekillendirilmesi) ve ilk gelişimi, yerel sanatsal (estetik) geleneklerin çeşitli bölgelerden etkilerle kesişmesi ve kaynaşması sürecinde

gerçekleşti. Bu etkilerden biri Moğolistan'dan Tebriz'e gelen Uygur ressamların Doğu Türkistan'a getirdiği Çin-Uygur sanatı, ikincisi ise Bağdat ekolü aracılığıyla gelen Arap Mezopotamya resim geleneklerinin etkisidir [Kerimov 1989].

Ortaçağ Doğu'sunun ikinci büyük minyatür okulu olan ve Sultan Muhammed tarafından kurulan Herat okulunun yanı sıra, Tebriz minyatür okulunun fikir ve teknikleri de Bağdat, Şiraz ve Herat minyatür okulları gibi birçok minyatür okulunun yanı sıra Osmanlı ve Babür minyatür okullarının gelişimini etkilemiştir. Bu etkiden bahsederken özellikle 16. ve 17. yüzyıllar üzerinde durmak yerinde olacaktır. 16. yüzyılda (1530-1550) Tebriz minyatür okulu temsilcilerinin etkisiyle gelişiminin en üst noktasına ulaşmıştır. Şah İsmail ve Şah-Tahmasib dönemlerinde sanata ve zanaatkarlığa gösterdiği önem nedeniyle başkenti Tebriz olan Safevi devleti seçilmiş, burada Sultan Muhammed'in önderliğinde yeni bir sanat atölyesi kurulmuştur. Bu kaygı kitap resimlemelerinde de kendini göstermiş ve 16. yüzyılda Tebriz Resim Okulu'nun kuruluşunda özel bir rol oynamıştır. Nicelik ve nitelik açısından mükemmel minyatürlerin yaratıldığı Tebriz minyatür okulunun başlıca temsilcileri Sultan Muhammed, Şah Gulu, Mir Seyid Ali, Muzaffer Ali vb. idi.

Tebriz okulunun başlıca eserleri Nizami'nin 17 minyatür içeren "Hamse"si (1539-1540), 23 minyatür içeren "Zafarname" (Zafer Kitabı veya Teymurname) ve Firdevsi'nin 258 resim içeren "Şahname" sidir (Şah Tahmasib'in versiyonu) (1527-28). Nizami'nin "Hamse"si, adından da anlaşılacağı gibi, Nizami'nin Hamse'sinde çizilen resimlerden oluşur ve Londra'daki British Museum'da muhafaza edilmektedir. "Şahneme"nin bir kısmı Edmond Rothschild koleksiyonunda, bir kısmı İran'da bulunmaktadır. "Zafarname"de" Teymurlang "ın zaferlerini anlatan eser Gülistan kütüphanesinde muhafaza edilmektedir.

Bu dönemin diğer minyatürleri, kompakt kompozisyonları, renklerin azlığı ve manzara motiflerinin sadeliği ile ayırt edilir. İnsan figürlerinin tasvirinde ve sanatsal tipin işlenişinde daha temel değişiklikler meydana gelir. Figürlerin uygunluğu ve çevreleriyle olan bağlantıları daha doğal ve gerçek hale gelir. Şah'ın ve saray ileri gelenlerinin üslubunda belli bir kanon (yasa) ve değişmez çizgiler ortaya çıkmaya başlar [Kerimov 1989].

Babür Minyatür Okulu

Kökleri 9. yüzyıla kadar uzanan ve eski Hint dini metinleri

üzerine çizilen minyatürlere dayanan Hint görsel sanatı, Tebriz minyatür okulu ve temsilcilerinin etkisiyle 16. yüzyılda gelişiminin zirvesine ulaşmıştır. Bu dönem Moğol Hanlığı dönemine denk gelmektedir. Böylece Tebriz ekolüne olan ilgi uzun sürmemiş ve Şah Temhasib'in başkentini Kazvin'e taşıması bu yönde durgunluk için koşullar yaratmıştır. Daha önce Şah Humayun, Mir Seyyid Ali (1510-1572) ve daha sonra Tebriz'de Tamhasib Şah'ın sarayında yaşayan ve oradaki sanatçıları tanıyan Abdus Samad (1515-1600) da dahil olmak üzere birçok sanatçı Hindistan'a davet edilmişti. Ekber Şah'ın daveti ve bu davetlerin Babürlüler tarafından Hindistan'a gönderilmesi minyatür okulunun oluşumu için itici güç olmuştur. Bu davetlerin temel nedenlerinden biri Babürlü hükümdarların Azerbaycan sanatını yakından tanımalarıdır. Azerbaycan minyatür sanatına duyulan saygının bir örneği olarak Mir Seyyid Ali, Babür sarayında faaliyet gösteren bir kitap illüstrasyon atölyesinin başına geçmiş ve onun önderliğinde Tebriz minyatür okulunun geleneklerine dayanarak yerel sanatçılar tarafından olağanüstü minyatürler yaratılmıştır. Atölye, Azerbaycanlı ve Hintli heykeltıraşlar, ressamlar ve ciltçiler tarafından organize edilmiştir. Böylece 1544 ve 1585 yılları arasında Safeviler ve Babürlüler arasında hızlı bir sanatçı akışı yaşanmış ve bu sanatçılar 3 döneme yayılan 3 büyük göç dalgası halinde gruplandırılmıştır.

Bu döneme ait minyatürlerin incelenmesi açısından başlıca eserler: Ekber Şah'ın hayatını anlatan "Ekbername" (1590-1604) (Ekber Kitabı), "Baburnama" (Babür Kitabı) ve aşağıdakilerden oluşan: 160 resim (1300 resimden sadece 160'ı günümüze ulaşmıştır) "Hamzaname" (1562-1577) (Hamza Kitabı).

"Hamzaname"deki minyatürler, Tebrizli sanatçılar tarafından yönetilen atölyenin ilk eserleridir. Bu kitaptaki minyatürler Hümayun döneminde çizilmeye başlanmış ve Ekber Şah döneminde tamamlanmıştır.

Akbarnama için çizilen minyatürlerin ilk bölümü Victoria ve Albert Müzesi'nde, ikinci bölümü Dublin ve İngiltere'deki Chester Beatty Kütüphanesi'nde, "Baburnama" Viyana Müzesi'nde, "Hamzanama" nın ise 60 kopyası Viyana Müzesi'nde, diğer parçalar ise dünyanın çeşitli müzelerinde muhafaza edilmektedir.

"Hamzanama", Mir Seyyid Ali ve Abdussamad'ın Hz. Peygamber'in amcası Hamza'ya ithaf ettikleri bir eserdir ve bu eser 1400 minyatürden oluşmaktadır.

İlk el yazması 1590 yılında tamamlanmıştır ve 117 illüstrasyon içermektedir. İkinci el yazması 1589-1604 yıllarını kapsar ve

100 resim içerir. Bu dönemde Tebrizli ressamın etkisi altında portre minyatürleri de yapılmıştır ve bunlar ayrıca incelenmelidir.

Tebriz ve Babür minyatür okulu örneklerinin yapısal-tipolojik karşılaştırılması

Yukarıda bahsi geçen eserlerin illüstrasyonları her iki minyatür ekolünün karşılıklı incelenmesi açısından oldukça önemlidir. Bu dönem Moğol minyatür ekolü örneklerinde mevcut üslup ve kompozisyonlardaki yeniliklerde Tebriz ustalarının rolü büyük ve önemlidir. Bu yeniliklerin Moğol minyatürlerinin çeşitli özelliklerinin oluşmasında önemli bir etkisi olmuştur. Buna ek olarak, Tebrizli ustaların yeni tekniklerini Babürlü atölyelerinde uygulamaları, genellikle ayrıntılı hazırlık eskizleri, deneyimli sanatçıların ve yardımcılarının belirli bir minyatür üzerinde işbirliği yapmaları vb. örnek verilebilir.

Yukarıda bahsi geçen eserler üzerine çizilmiş minyatürlerden bazılarını gruplandırarak inceleyelim: Firdevsi'nin "*Şahname*" adlı eserinde yer alan "*Rüstem ve Sorab*" ve *Ekbernâme*'den "*İmparator Ekber fil avında*" minyatürlerinin yapısal ve tipolojik analizi: "*Rüstem ve Sohrab*" 16. yüzyıla aittir. Bu minyatür Rüstem'in oğlu Sorab'ın öldürüldüğü sahneyi tasvir ediyor. **(G1)** "İmparator Ekber, fil avında" minyatürü, adından da anlaşılacağı üzere Ekber Şah'ın fil avını tasvir etmektedir. **(G2)**.



G1: Rüstem ve Sorab, Şahname, 16. yüzyıl
(Victoria and Albert museum, ms 716, f 318
<https://www.vam.ac.uk/>)



G2: İmparator Ekber, fil avında, Ekbername, 1586-89
(Victoria and Albert museum. <https://www.vam.ac.uk/>)

Her iki minyatür de tek bir figüre odaklanır; ana konu resmin merkezinde yer alır ve diğer konular onu çevreler. Ancak kompozisyon düzenlemelerinde farklılıklar vardır. *Rüstem ve Sohrab*'da figürler simetrikken, *İmparator Ekber'in Fil Avı*'nda figürlerin düzenlenmesinde asimetri vardır. Her iki eserde de derinlik ve perspektif duygusu yaratılmaya çalışılmış olsa da, *Rüstem ve Sohrab* daha sığ bir mekânla karakterize edilir. Bununla birlikte, her iki minyatürde de derinlik ve perspektif duygusu için manzara arka planı kullanılmış olsa da, bu arka plan "*Rüstem ve Sohrab*"da daha çok stilize edilmiştir. Örneğin, *Rüstem ve Sohrab* sessiz bir palet kullanırken, diğer eserler daha parlak ve canlıdır. Ancak her iki minyatürde de giysilerde kullanılan geometrik desenler benzerdir ve geleneksel İslam motiflerine işaret eder. Yazı kullanımı Tebriz minyatürlerinin daha karakteristik özelliği olsa da, örnekte gösterilen Babür ekolüne ait örnekte de yazıya rastlamak mümkündür. Bu da her iki minyatürün bir diğer ortak özelliğidir. Genel olarak, her iki minyatür de *İmparator Ekber fil avında* minyatürünün yoğunluğu, yüklü imgeleri ve tekrarı ile karakterize edilir. Bu, tek bir dikdörtgen bordürün başlıca olumsuz tezahürlerinden biridir. "*Rüstem ve Sohrab*" minyatüründe her figür birbirinden bağımsızdır ve yenilikler içerir.

Sultan Muhammed'in Nizami *Hamsesin*'de yer alan "*Kuran'ın*

17. Suresi minyatürü” (G3) ile Mir Seyid Alinin *Hamzanama*'da yer alan “*Prens Nur el-Dehri'yi nehirde boğulmaktan kurtaran Peygamber İlyas'ın (İlyas)*” (G4) minyatürlerinin karşılıklı yapısal-tipolojik analizi:



G3: Kuranın 17. Suresi, Hamse, 1539-1540
(British library, Or 2265, f.195
<https://www.bl.uk/>)



G4: Prens Nur el-Dehri'yi nehirde boğulmaktan kurtaran Peygamber İlyas, Hamzaname, 1562-1577
(British Museum, W_1925-0929-0-1 <https://www.britishmuseum.org>)

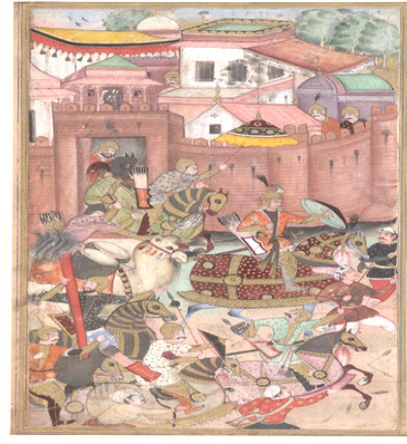
İlk minyatür Tebriz minyatür ekolünün bir örneği olup Sultan Muhammed tarafından resmedilmiştir ve Musa Peygamber ve denizin yarılmasıyla ilgili İsrâ Suresi'ne dayanmaktadır. İkinci minyatür, Hamzaname daki Babürlü minyatür ekolünün bir örneğidir ve Seyid Ali tarafından resmedilmiştir. Adından da anlaşılacağı üzere, bu minyatür dini bir motife sahiptir ve İlyas Peygamber'in Prens Nur al-Dahr'ı nehirde boğulmaktan kurtarmasını anlatmaktadır.

Her iki minyatürün temel ortak özelliği, dini figürlerin tasvir edilmesi ve dini mesajların iletilmesidir. Her iki minyatür de karmaşık detaylara sahiptir; canlı bir renk paleti ve etkileyici figürlerle dramatik ışık efektleri ortak özellikler olarak tanımlanabilir. Benzer bir özellik de sahnelerin çoğunlukla açık havada olmasıdır. Her iki minyatür de birbirlerinin eserlerine aşina olan ve ortak bir dini sembolizm anlayışını paylaşan sanatçılar tarafından yapılmıştır.

Zafarnama Siraj Al-Husseini'nin resimlediği “*Bağdat'ın Teymurlang tarafından Fethi*” (G5) (Metropolitan Sanat Müzesi) ve *Babürname*'den “*Babur ve ordusunun Hoca Didar kalesinden ayrılması*” (G6). (Britanya Müzesi) minyatürlerinin yapısal-tipolojik analizi:



G5: Bağdat'ın Teymurlang tarafından Fethi, Zafername (Metropolitan Museum of Art: 55.121.17. <https://www.metmuseum.org>)



G6: Babur ve ordusunun Hoca Didar kalesinden ayrılması, Babürname (British Museum, <https://www.britishmuseum.org>)

Her iki minyatürde de askeri fetihler farklı şekillerde tasvir edilmiştir ve bireysel bir karaktere sahiptir. Dolayısıyla, ilk minyatür geleneksel ve simetrik bir yapı-tipolojiye sahiptir ve Teymurlang'ın fethini yüceltir. İkinci eser ise asimetric ve dinamiktir. İlkinde perspektif cepheden, diğerinde ise kuş bakışıdır. Birinde manzara minimal, diğerinde detaylıdır. Bunlar, aralarındaki birçok yapısal-tipolojik farklılıktan bazılarıdır.

Ancak her iki minyatürün benzer özellikleri şu şekilde gruplandırılabilir: Her iki minyatürde de atlar, askerler ve surlar gibi detaylı görüntülerin varlığının yanı sıra canlı renkler ve detaylı görüntüler gerçekçilik hissi yaratmaktadır. Ayrıca her iki minyatür de simetriktir. Bu da bir düzen ve denge hissi yaratmaktadır. Son olarak, her iki minyatür de fatihi övmeyi amaçlamaktadır.

Yapısal ve tipolojik paralellikler

Her iki ekole ait minyatürler incelendiğinde yapısal, tipolojik, tarihsel ve anlamsal birçok benzerlik görmek mümkündür. Tebriz ve Babür minyatür ekollerinin örnekleri arasındaki yapısal benzerlikler şu şekilde gruplandırılabilir: 1. Boyut ve orantı 2. Renk paleti 3. Detay 4. Süsleme ve geometrik unsurlar 5. Tasvir teknikleri

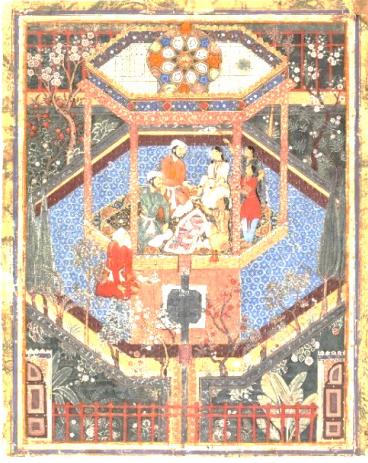
Boyut ve orantı: Her iki ekolün örneklerine baktığımızda boyut ve oran açısından benzerlikler görebiliriz. Elbette Tebriz minyatürlerinin neredeyse tamamı aynı boyutta iken, Babür minyatürlerinde bu durum boyut benzerliği olarak gözlemlenmekte,

aynı ekole ait farklı eserlerdeki minyatürler az bir farkla da olsa birbirinden ayrılmaktadır. Ancak genel olarak her iki ekolün minyatür örneklerinin küçük boyutlu olduğunu söyleyebiliriz. Bunun temel nedeni her iki ekol örneklerinin de kitap illüstrasyonu olarak kullanılmış olmasıdır. Sonuç olarak her iki ekolün minyatürlerinin benzer boyutlarda olduğunu söyleyebiliriz.

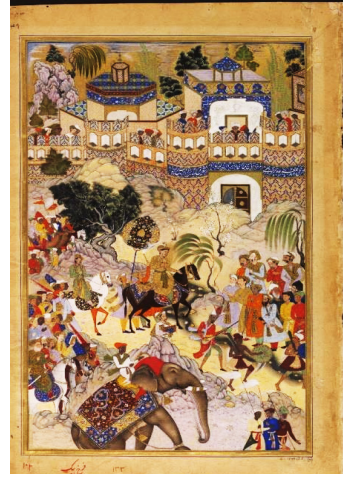
Renk paleti: Genel olarak her iki ekolün minyatürleri de zengin bir renk paletine sahiptir. Bunun en büyük kanıtı ise yeşil, kırmızı gibi canlı renklerin kullanılmasıdır. Ayrıca daha önceki Hint yazmalarından farklı olarak Babür dönemi minyatür örneklerinde Tebriz geleneklerine özgü altın ve mavi renklerin kullanılması mümkün olmuştur. Bu, Tebriz ekolünün Babür ekolünde zenginlik ve lüks yaratma geleneğinin tezahürlerinden biridir.

Detay: Her iki ekol örnekleri de ayrıntılı açıklamalarla seçilmiştir. Yani her iki okula özgü minyatürlerde çok sayıda figür, obje vb. bulunmaktadır. Çeşitli görseller ve desenlerle özenle tasarlanmışlardır.

Süsleme ve geometrik öğeler: Tebriz minyatür okulu örnekleri bildiğimiz gibi geometrik öğeler ve süslemeler açısından oldukça zengindir. Ayrıca Babür ekolüne ait minyatürlerde Hint ile birlikte Tebriz üslubunun unsurlarını da görmek mümkündür. Süsleme amaçlı kullanılan geometrik motiflerde kibritler de bulunmaktadır. Buna örnek olarak Hamsa'da yer alan "*Sultan Sencer ve koca karı*" (G 9) minyatürü ile Hamzanama'da yer alan "*Şehzade Alemşah ve Mihr Efruz Çardakta*" (G7) minyatürleri gösterilebilir. "*Şehzade Alemşah ve Mihr Efruz Çardakta*" minyatüründe kullanılan yoğun geometrik desenler Tebriz geleneklerine işaret etmektedir. (G7) Desenlere bakıldığında da objelerin üzerindeki stilize bitki motifleri iki ekol arasındaki mevcut paralelliklerin açık bir örneğidir. Örneğin Ekbername'deki "*Ekber'in Sura'ya girişi*" (G8) minyatürüne dikkat ederseniz fil ve at eyerleri veya fil başları üzerindeki geometrik süslemeler de bu türdendir. Genel olarak bu süsleme ve unsurlar her iki ekolün örneklerinde resme zenginlik ve detay katmaktadır.



G7: Prens Alemşah ve Mihr Efruz Çardakta, Hamzaname, 1562-1577
(Victoria ve Albert Müzesi, Env. No:IS.1506-1883. <https://www.vam.ac.uk/>)



G8: Ekber'in Surat'a Girişi, Ekbername, 1590-95
(Victoria & Albert Museum, Env. No: IS.2:117-1896. <https://www.vam.ac.uk/>).



G9: Sultan Sencer ve koca karı, Hamse
(British library, LCCN: no2007041141. <https://www.bl.uk/>)

Boyama teknikleri: Örneklerde görüldüğü gibi Tebriz okul minyatürlerinin bordürleri, Babür minyatürlerinde de dikkat çeken gri veya koyu renklerle (G.10) süslenmiştir. Babür minyatürlerinde Tebriz minyatürlerinde olduğu gibi 3'ten ikisi Çok sesli mekan

yaratma türleri, geniş ve derin yapı kullanıldı. Safevi sanatçıları yeni kompozisyonların yanı sıra yeni resim yöntemleri de getirmişlerdir. [Jamilya Hasanzadeh ve Agasalim Efendiyev. 2016. "The influence of Tabriz on Indian miniature painting."].



G10: Ejderha kılığına giren Ağa Mirek oğullarını test ediyor, Şahname, (Aga Khan museum, LCCN: nr2007010504 <https://agakhanmuseum.org/index.html>)

Tipolojik olarak bu benzerlikler şu şekilde gruplandırılabilir:
1. 1. Ele alınan konu açısından 2 İslam'a övgü açısından 3. Karmaşık kompozisyonlar 4. Canlı görseller

1. Ele alınan konu açısından: Her iki okul örneği de benzer konuları ele almıştır. Yani bunlar çoğunlukla edebiyat ve tarihten hikaye sahneleriydi.

2. İslam'a Övgü: Her iki okulün minyatür örneklerine baktığımızda Hz. Muhammed'in ve diğer dini şahsiyetlerin tasvir edildiğini görebiliriz. Elbette bunun temel nedeni İslam'ın yayılmasıydı.

Karmaşık kompozisyonlar: Kompozisyonlar arasında en yaygın olanı Safevi resmine özgü manzara şemaları ve köşklendir. etrafında gruplanan ve saray kompleksini tasvir eden çeşitli figürler kompozisyonlardır. Humayun döneminde yapılan, çağdaş olayları kaydeden, saraydaki gerçek kişileri tasvir eden, portre özellikleri

gösteren ve doğayı tasvir eden resimler. [Milo Cleveland Beach.1987. "Early Mughal Painting"].

Jamila Hasanzadeh bu konuda şöyle yazıyor: "Babür resimlerinin bazı özellikleri Safevi sarayında popüler olan üslup ve kompozisyon şemalarından kaynaklanmaktadır. En popülerleri, remi'yi (minyatür) her biri kırsal bölgenin farklı bir bölümünü temsil eden çeşitli düzeylere bölen Safevi manzara kompozisyonu çerçeveleri idi. Ayrıca bir pavyonun etrafında düzenlenmiş birçok figürün yer aldığı bir sarayın kompozisyon şeması da popülerdi. [Jamilya Hasanzadeh ve Agasalim Efendiyev. 2016. "The influence of Tabriz on Indian miniature painting."].

3. Bir diğer benzerlik ise her iki minyatürde de merkezi odağın kullanılmasıdır. Yani burada minyatürün ana teması resmin merkezinde yer alıyor ve diğer konular onun etrafında dönüyor. Her iki örnekte de manzara arka planları yoğun olarak kullanılmış, derinlik ve mekan hissi yaratılmasına yardımcı olmuştur.

4. **Canlı görseller:** Genel olarak erkek, kadın, hayvan ve rüya gibi görseller olarak gruplandırılabilir, burada ana uyumu erkeksi görsellerde görebiliriz. Tebriz minyatürlerinde insan figürleri (özellikle kadınlar) hakimdir. Babür minyatürlerinde kadın figürlerine nadiren yer verilirdi. Tasvir edilen erkek figürlerinde Tebriz minyatürlerinin statik özelliği ön plandadır. Burada gerçeklik ustalıklarla tasvir edilmeye çalışılsa da, tasvir edilen figürler çoğunlukla insan dışı (hayali) konulardır. Bu aynı zamanda onların gerçekçi olmayan konu ve takhtatül gösterme eğilimlerini de göstermektedir.

Sonuç

Makalede yukarıdaki kriterlerin incelenmesi amacıyla örnekler kullanılmış, her eserin icra edildiği zaman ve mekân açısından farklı olan birkaç minyatürü aynı perspektiften incelenmiştir.

İnceledikçe Babür minyatürlerinde Tebriz ekolünün etkisi açıkça görülmektedir. Babür'deki minyatür okulu Tebriz döneminin estetik etkisini yansıtır. Örneğin, Tebrizli sanatçılar tarafından uygulanan detay ve kompozisyon yaklaşımları Babür minyatürlerinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Ancak Tebriz minyatürlerine bakıldığında bunların ölçek ve yapı bakımından daha doğru olduğunu görmek mümkündür. Bu onların profesyonelliğini gösterir. Ayrıca Babür minyatürlerinde figür sayısı az olmasına rağmen eserler arasında yoğunluk, yüklü görüntü ve tekrarlar karakteristiktir. Bu, yukarıda da belirtildiği gibi, tek bir dikdörtgen bordürün ana

olumsuz tezahürlerinden biridir. Tebriz minyatür örneklerinde her minyatür bağımsızdır ve yenilikler içerir. Burada manzara hakimdir. Moğol örneklerinde bu avantaj kentsel peyzajlardadır.

Bu araştırma, sanat tarihçilerinin ve kültürel çalışmalar uzmanlarının Tebriz ve Babür minyatürleri arasındaki tarihsel ve estetik bağlantıları daha iyi anlamalarına yardımcı olabilir. Ayrıca, sanat alışverişinin kültürel gelişimde oynadığı rolün daha geniş bir şekilde anlaşılmasını sağlar.

Ayrı ayrı incelenen her iki minyatür ekolünün örneklerinin semantik karşılaştırmalı analizini de içeren geniş bir yapısal-tipolojik analize ihtiyaç vardır.

References

- Beach Milo Cleveland. 1987. *Early Mughal Painting*. USA: Harvard University Press
- Fredric, Robert Martin. 1912. *The miniature painting and painters. Persia, India and Turkey*. London: Bernard Quaritch
- Hacıyev, İmaş. 2012. *Doğu minyatür sanatında kompozisyon yapılarında biçim ve üslup özellikleri*. Bakü: Teknur
- Hala, Qasqas. 2000. *Mughal painting: Themes and Influences during the sixteenth and seventeenth centuries*. India: Seminar in the arts of Mughal
- Hasanzade, Cemile. 2023. *Tebriz minyatür sanatı*. Bakü: Teas Press
- Hasanzadeh, Jamilya, ve Agasalim Efendiyev. 2016. *The influence of Tabriz on Indian miniature painting*. Bakü: Arts journal. No. 2, 80.
- Kerimov, Kerim. 2013. *Azərbaycan minyatürleri*. Bakü. Doğu-Batı yayınevi.
- Kerimov, Kerim ve İhsan Terzi.1989. *Azərbaycan minyatürleri*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 4. cilt, Sayı: 1, 210-277.
- Soudavar, Abolala. 1999. *Between the Safavids and the Mughals; Art and Artists in Transition*. Houston: Texas
- Sourcek, Priscilla. 1987. *Persian Artists in Mughal India: Influences and Transformations*. Muqarnas: 4, 166-81.
- Uzun, Tolga. ve KübraYavuz. 2023. *Babürlüler Devri (1526-1858) Saray Resim Atölyesi ve Doğu Hindistan Şirketi Resim Etkinlikleri*. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi. 10,869-892.
- Yılmaz, Abdulkadir. 2004. *Türk Kitap Sanatları Tabir ve İstilahları İstanbul: Damla Yayınevi*. 227.

Structural-typological parallels of the 16th century Tabriz and Babur Miniature Schools

Sabina Namazova¹

Abstract

The creation of miniature art is an important and significant artistic field and event not only for Azerbaijan, but also for Turkey, India and Iran. Miniature art, which has an important place and role in the Near and Middle East, is characterised by a common past and sickle traditions for many countries, one of which is the Tabriz and Mughal miniature schools.

The Tabriz School of Miniature is a school that dominated in the XVI-XVII centuries within the Safavid state. The idea and technique of the Tabriz School of Miniature, founded by Sultan Muhammad, in turn led to the creation of a number of miniature schools, such as the Baghdad, Shiraz, Herat, Ottoman and Mongolian miniature schools, and influenced their development. The main driving force behind this influence on the Mughal school of miniature painting was Mir Sayyid Ali and another artist from Tabriz, Abdussamad Shirazi, who, along with him, made outstanding contributions to the establishment of the Mughal painting workshop. As a result of this influence, it is possible to identify both structural-theological and semantic parallels when looking at the miniatures created in the workshops of both schools. The aim of the study: The structural-typological analysis of samples from the Tabriz and Mughal schools of miniature painting is to determine their mutual compatibility.

Key words: *miniature, miniature schools, Tabriz, Mughal, Mir Sayyid Ali.*

References

- Beach Milo Cleveland. 1987. *Early Mughal Painting*. USA: Harvard University Press
- Fredric, Robert Martin. 1912. *The miniature painting and painters. Persia, India and Turkey*. London: Bernard Quaritch
- Hacıyev, İmaş. 2012. *Doğu minyatür sanatında kompozisyon yapılarında*

¹ Sabina Namazova – Head of department science and PhD., Azerbaijan State University of Culture and Arts, Baku, Azerbaijan.

E-mail: sabina.namazova@admiu.edu.az

ORCID ID: 0009-0001-0328-1675

For citation: Namazova, S. 2025. "Structural-typological parallels of the 16th century Tabriz and Babur Miniature Schools". *Uzbekistan: Language and Culture* 2: 113 – 128.

biçim ve üslup özellikleri. Bakü: Teknur

Hala, Qasqas. 2000. *Mughal painting: Themes and Influences during the sixteenth and seventeenth centuries.* India: Seminar in the arts of Mughal.

Hasanzade, Cemile. 2023. *Tebriz minyatür sanatı.* Bakü: Teas Press

Hasanzadeh, Jamilya, ve Agasalim Efendiyev. 2016. *The influence of Tabriz on Indian miniature painting.* Bakü: Arts journal. No. 2, 80.

Kerimov, Kerim. 2013. *Azərbaycan minyatürleri.* Bakü: Doğu-Batı yayınevi.

Kerimov, Kerim ve İhsan Terzi.1989. *Azərbaycan minyatürleri.* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 4. cilt, Sayı: 1, 210-277.

Soudavar, Abolala. 1999. *Between the Safavids and the Mughals; Art and Artists in Transition.* Houston: Texas

Sourcek, Priscilla. 1987. *Persian Artists in Mughal India: Influences and Transformations.* Muqarnas: 4, 166-81.

Uzun, Tolga. ve KübraYavuz. 2023. *Babürlüler Devri (1526-1858) Saray Resim Atölyesi ve Doğu Hindistan Şirketi Resim Etkinlikleri.* Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi. 10,869-892.

Yılmaz, Abdulkadir. 2004. *Türk Kitap Sanatları Tabir ve İstılahları İstanbul:* Damla Yayınevi. 227.